

Příprava a vlastnosti oxidu uhličitého

ZÁKLADNÍ INFORMACE

Vhodná cílová skupina	Žáci 8. ročníku Žáci 9. ročníku Žáci středních škol Žáci gymnázií
Tematické celky	Oxidy, peroxidy
Druh pokusu	Demonstrační
Možná nebezpečí	Popálení (teplo / chlad) Poleptání / potřísnění Otrava (inhalace / požití) Mechanické poranění
Míra rizika ohrožení zdraví	Významné riziko (!!)
Časová náročnost pokusu	10 minut

PRAKTICKÉ PROVEDENÍ POKUSU

Potřebné vybavení a pomůcky

Požadavky na pracovní místo	• Laboratoř • Stabilní pracovní stůl • Nehořlavá podložka
Laboratorní pomůcky a přístroje	• Kippův přístroj • 2 promývací baňky (250 ml) • varná baňka s rovným dnem (1000 ml) • skleněná trubička ohnutá do pravého úhlu • kahan • zapalovač • špejle • spojovací hadičky
Havarijní a sanační prostředky	• Lékárnička • Práškový nebo sněhový hasicí přístroj • Inertní posypový materiál (písek, bentonit nebo vermikulit) • Hadr a úklidové prostředky

Příprava a vlastnosti oxidu uhličitého

Použité chemikálie nebo vznikající produkty			
Název látky	Vzorec	Nebezpečná vlastnost	Značky nebezpečnosti
Uhličitan vápenatý	CaCO_3	• Dráždivé nebo s narkotickými účinky	
Oxid vápenatý	CaO	• Žíravé a korozivní	
Kyselina chlorovodíková 35%	HCl	• Žíravé a korozivní	
Chlorid vápenatý	CaCl_2	• Dráždivé nebo s narkotickými účinky	
Oxid uhličitý	CO_2	• Žádné nebezpečné vlastnosti	
Voda	H_2O	• Žádné nebezpečné vlastnosti	

Pokyny pro provedení pokusu

Pracovní postup	Do střední části Kippova přístroje vložíme kusový uhličitan vápenatý a do horní části nalijeme tolik roztoku kyseliny chlorovodíkové, až je uhličitan zaplaven. Uzavřeme kohoutek. Vytlačí se plyn vytlačí roztok kyseliny do horní části přístroje, a tím se reaktanty oddělí a reakce přestane probíhat. K vývodu přístroje hadičkou připojíme promývací baňku s roztokem lakmusu a k ní další promývací baňku s vápennou vodou (kapalin v baňkách je takové množství, že hladina dosahuje 2 až 3 cm nad konec vnitřní trubičky). K druhé promývací baňce připojíme trubičku ohnutou do pravého úhlu. Trubička volným koncem zasahuje ke dnu varné baňky.

Příprava a vlastnosti oxidu uhličitého

BEZPEČNOST A OCHRANA ZDRAVÍ PŘI PRÁCI

Pokyny pro bezpečné provedení pokusu

Potřebné ochranné pomůcky	✓ Pracovní obuv chránící před chemickými látkami ✓ Ochranný oděv (plášť / zástěra) ✓ Ochranné brýle ✓ Rukavice z nitrilové pryže (vrstva 0,11 mm)
Práce s použitými látkami	Dodržovat na pracovním místě čistotu a pořádek. Použít pouze nezbytně nutné množství jednotlivých látek.
Používání laboratorních pomůcek a přístrojů	Použitou aparaturu je nutné sestavit pouze z kompatibilních částí. Při sestavování aparatur, zejména nasouvání hadiček na skleněné trubičky, nebo při zasouvání skleněných trubiček do pryžových zátek je nutné pracovat zvláště opatrně – hrozí prasknutí a pořezání. Skleněné trubičky nutno uchopovat přes hadřík a spoje nejprve lehce natřít tukem. Před zahájením chemického pokusu zkontrolovat sestavenou aparaturu. Zvláštní pozornost je nutné věnovat prasklinám a rýhám ve skle.
Práce s hořlavinami a plyny	Při tomto pokusu se nepoužívají hořlaviny ani technické plyny.
Likvidace odpadů	Roztoky z promývacích lahví po naředění vodou vylijeme do výlevky. Nezareagovaný uhličitán vápenatý po opláchnutí a oschnutí uložíme k dalšímu použití. Kyselinu chlorovodíkovou uložíme do označené lahve k dalšímu využití pro tento pokus.
Zakázané činnosti – VAROVÁNÍ	Po celou dobu laboratorní práce je zakázáno vzdalovat se z pracovního místa nebo se věnovat jiné činnosti, která by mohla odvádět pozornost. Nepoužívat poškozené laboratorní sklo nebo nekompatibilní části. Zabránit kontaktu s použitými látkami, nevdechovat výpary. Zamezit kontaktu kyseliny chlorovodíkové se zinkem, mědí a mosazí – vzniká vodík, který je výbušný. Zamezit kontaktu kyseliny chlorovodíkové s louhy – může nastat prudká reakce. Nenakláňet se nad reakční směs – z kyseliny chlorovodíkové se mohou odpařovat silně leptavé páry těžší jak vzduch. Zabránit kontaktu kyseliny chlorovodíkové s vodou – voda se nesmí dostat do kyseliny (prudká reakce). Je zakázáno provádět tento pokus alternativním způsobem nebo za použití jiného pomůckového vybavení, než jak je uvedeno v tomto metodickém listě.

Příprava a vlastnosti oxidu uhličitého

DIDAKTICKÁ ČÁST	
Vysvětlení podstaty pokusu	Reakcí kyseliny chlorovodíkové s uhličitanem vápenatým vzniká plynný oxid uhličitý, roztok chloridu vápenatého a voda: $2 \text{HCl} + \text{CaCO}_3 \rightarrow \text{CO}_2 + 2 \text{CaCl}_2 + \text{H}_2\text{O}$ Zčervenání roztoku lakmusu dokazuje vznik kyseliny. Reakcí oxidu uhličitého s vodou vzniká kyselina uhličitá. Oxid uhličitý reaguje s roztokem hydroxidu vápenatého (vápená voda) za vzniku bílé sraženiny uhličitanu vápenatého a vody. Tato reakce se používá k důkazu oxidu uhličitého. Oxid uhličitý má větší hustotu než vzduch, proto ode dna naplňuje baňku, vytlačuje vzduch, až je nádoba oxidem uhličitým zcela naplněna.
Ověření správného provedení (výsledku)	Nejdříve ověříme, že hořící špejle po zasunutí do baňky na konci aparatury hoří i v baňce. Pozvolna otevíráme kohoutek Kippova přístroje a kyselina chlorovodíková zaplaví uhličitan vápenatý. Dochází k vývoji plynu, který probublává roztoky v baňkách. Fialová barva roztoku lakmusu se mění na červenou. Z roztoku vápené vody se vylučuje bílá sraženina uhličitanu vápenatého. Do baňky na konci aparatury opět zasuneme hořící špejli a plamen zhasne.
Praktické souvislosti pokusu	Oxid uhličitý hasí plamen. Pro své hasicí účinky se používá jako náplň do sněhových hasicích přístrojů.

Tento metodický list byl vytvořen v rámci řešení projektu TL02000226 "Evaluace postupů pro bezpečnou praktickou výuku chemie ve školách", který byl podpořen Technologickou agenturou ČR.

Bude-li tento chemický pokus proveden za dodržení všech výše uvedených pokynů, jedná se o bezpečný a didaktický ověřený postup ve smyslu normy ČSN 01 8003.

Další informace naleznete v online databázi e-BEDOX na <https://ebedox.cz/>

© Fakulta biomedicínského inženýrství ČVUT v Praze

© Znalecký ústav bezpečnosti a ochrany zdraví, z.ú.

© Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Vytvořeno v roce 2022